

סחיטת פירות - דש

הראל זק

איני דן כאן בעצם מלאכת דש, אלא רק בנידון של סחיטת פירות.

סוגית הגמרא

אומרת המשנה (שבת קמג ע"ב): "אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין, ואם יצאו מעצמן אסורין. ר' יהודה אומר אם לאוכלין - היוצא מהן מותר, ואם למשקין - היוצא מהן אסור".

ואומרת על זה הגמרא: "אמר רבה אמר רב יהודה אמר שמואל, מודה היה רבי יהודה לחכמים בזיתים וענבים, ומודים חכמים לרבי יהודה בשאר פירות. א"ל רבי ירמיה לרבי אבא: אלא במאי פליגי? א"ל: לכי תשכח. אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא בתותים ורמונים פליגי, דתניא: 'זיתים שמשך מהן שמן, וענבים שמשך מהן יין, והכניסן בין לאוכל בין למשקין - היוצא מהן אסור. תותים שמשך מהן מים, ורמונים שמשך מהן יין, והכניסן לאוכלין - היוצא מהן מותר, למשקין ולסתם - היוצא מהן אסור, דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים - בין לאוכלין בין למשקין היוצא מהן אסור'... (קמ"ד ע"א) אשכחן ר' יהודה דמודי לרבנן בזיתים ובענבים, רבנן דמודו ליה לרבי יהודה בשאר פירות, מנלן? דתניא: 'סוחטין בפגעין ובפרישין ובעוזרדין, אבל לא ברמונים, ושל בית מנשיא בר מנחם היו סוחטין ברמונים'. וממאי דרבנן היא, דילמא ר' יהודה היא? ותהוי נמי ר' יהודה, אימר דשמעת ליה לר' יהודה יצאו מעצמן, סוחטין לכתחילה מי שמעת ליה?! אלא מאי אית לך למימר, כיון דלאו בני סחיטה נינהו אפילו לכתחילה, אפילו תימא רבנן, כיון דלאו בני סחיטה נינהו אפילו לכתחילה! (ש"מ רבנן היא ש"מ)² של בית מנשיא בר

-
1. ולכאורה, הפשט במשפט "ושל בית מנשיא בן מנחם היו סוחטין ברימונים" הוא שהם סחטו רימונים בשבת, והברייתא בעצם מביאה דעה חולקת, אבל בוא נראה את המשך סוגית הגמרא, התחלת דברי רב נחמן נראה באמת גם כמו שפירשנו, שהלכה שמוותר, (דאם לא כן, אין מי שחולק בזה בברייתא הזו, ולמה נצרך פה פסק?) אבל בכי תימא כבר כתוב משהו אחר, כי שואלים אם זה רובא דעלמא, ונראה שהגמרא עברה לפרש פה שהם היו סוחטים בחול, ובגלל שהם סוחטים בחול - אסור בשבת לסחוט כי זה דרך, ואז שואלים אם הם רובא דעלמא ועונים שלא צריך ודוחים, ואז אומרים אחשבינהו ודוחים (ככה נראה לפחות בפשט הגמרא).
 2. בכתב יד אינו, וכך נראה, כי זה לא מסתדר עם מה שכתוב לפני, שהרי כתוב שאי אפשר להוכיח!

מנחם היו סוחטין ברמונים', אמר רב נחמן-הלכה כשל בית מנשיא בר מנחם. א"ל רבא לרב נחמן: מנשיא בן מנחם תנא הוא? וכי תימא הלכה כי האי תנא דסבר לה כשל מנשיא בן מנחם, מנשיא בן מנחם הוא רובא דעלמא? אין! דתנן, המקיים קוצים בכרם, ר"א אומר קדש, וחכ"א אינו מקדש אלא דבר שכמוהו מקיימין. וא"ר חנינא: מ"ט דרבי אליעזר? שכן בערביא מקיימין קוצי שדות לגמליהם! מי דמי? ערביא - אתרא, הכא - בטלה דעתו אצל כל אדם! אלא היינו טעמא כדרב חסדא, דאמר רב חסדא: תרדין שסחטן ונתנן במקוה, פוסלין את המקוה בשינוי מראה. והא לאו בני סחיטה נינהו? אלא מאי אית לך למימר, כיון דאחשבינהו הוה להו משקה - ה"נ, כיון דאחשבינהו הוה להו משקה. רב פפא אמר: משום דהוי דבר שאין עושין ממנו מקוה לכתחילה, וכל דבר שאין עושין ממנו מקוה לכתחילה - פוסל את המקוה בשינוי מראה...

...אמר רב יהודה אמר שמואל: סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה, אבל לא לתוך הקערה. אמר רב חסדא, מדברי רבינו נלמד - חולב אדם עז לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה... (קמה ע"א) א"ר זירא אמר רב חייא בר אשי אמר רב: סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה, אבל לא לתוך הקערה...

גופא כבשים שסחטן, אמר רב: לגופן מותר, למימיהן פטור אבל אסור, ושלקות - בין לגופן בין למימיהן מותר. ושמואל אמר: אחד זה ואחד זה לגופן מותר למימיהן פטור אבל אסור. רבי יוחנן אמר: אחד כבשים ואחד שלקות, לגופן מותר למימיהן חייב חטאת. מיתיבי: 'סוחטין כבשים בשבת לצורך השבת אבל לא למוצ"ש, וזיתים וענבים לא יסחוט, ואם סחט חייב חטאת'. קשיא לרב, קשיא לשמואל, קשיא לר' יוחנן! רב מתרץ לטעמיה, שמואל מתרץ לטעמיה, ר' יוחנן מתרץ לטעמיה. רב מתרץ לטעמיה - סוחטין כבשים בשבת לצורך השבת אבל לא למוצ"ש, בד"א? לגופן, אבל למימיהן פטור אבל אסור, ושלקות - בין לגופן בין למימיהן מותר, וזיתים וענבים לא יסחוט, ואם סחטן חייב חטאת. שמואל מתרץ לטעמיה - סוחטין כבשים בשבת לצורך השבת, [ו]הוא הדין לשלקות. בד"א? לגופן, אבל למימיהן פטור אבל אסור, וזיתים וענבים לא יסחוט, ואם סחט חייב חטאת. ר' יוחנן מתרץ לטעמיה - סוחטין כבשים לצורך השבת אבל לא למוצ"ש, אחד כבשים ואחד שלקות. בד"א? לגופן, אבל למימיהן לא יסחוט, ואם סחט נעשה כמי שסחט זיתים וענבים, וחייב חטאת. אמר רב חייא בר אשי אמר רב: דבר תורה

3. מה שקשה זה שבברייתא כתוב שסוחטים כבשים בשבת, ולא חילקו בין גופן למימיהן לכאורה.

אינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים בלבד, וכן תני דבי מנשה: דבר תורה אינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים בלבד".

כמה דיונים על הגמרא

והטעם שאסור לסחוט זיתים וענבים בשבת הוא מצד מפרק, שהוא תולדה של מלאכת דש. וכתבו הראשונים שהטעם שאסרו משקים שזבו הוא שמא יבוא לסחוט, ונראה שהכוונה היא שמא יבוא עכשיו להמשיך לסחוט את הזיתים או הענבים האלה, כיון שכבר התחילו לזוב, ואפילו אם הוא הכניס אותם לאוכלין, כי בגלל שהשימוש הרגיל הוא למשקים וגם התחילו לצאת משקין, אז חוששים שמא יבוא לסחוט כדי לגמור את הוצאת המשקה.

ונשאלת השאלה, האם סחיטת תותים ורימונים אסורה מדאורייתא או מדרבנן? כתוב במפורש שרק זיתים וענבים מדאורייתא! ואמנם אפשר לומר שאולי זה נאמר רק להוציא מדברי רבי יוחנן שאומר שסחיטת כבשים ושלקות למימיהן חייב חטאת, ולא להוציא מתותים ורימונים אלא רק ממה שאינו מעצם הפרי. אבל לא נראה כך. ומסתבר שהתנא לא בא להוציא מרבי יוחנן דווקא, שהיה אחריו.

ולפי זה, למה אסרו משקים שזבו מתותים ורימונים, הרי זה גזירה לגזירה? ואפשר לתרץ בשני דרכים, או לומר שכולה חדא גזירה היא (כמו שכתב הריטב"א), או שכשגזרו על תותים ורימונים השוו את הדין לזיתים וענבים.

ומה הטעם שאסור מדאורייתא לסחוט רק זיתים וענבים? לכאורה, הייתי אומר שזה כמו שכתוב לענין הרבה נושאים הלכתיים (תרומות ומעשרות, הכשר לקבלת טומאה ועוד) שרק שמן ויין נחשבים משקים אבל שאר מי פירות לא, אבל נראה לומר שאין זה כך, כי בשאר המקומות השאלה היא מה נקרא "משקה" בפי התורה, אבל פה השאלה היא אחרת, כי אין לי בעצם עניין במשקה דווקא, כי הרי פה המלאכה היא דש, היינו להוציא דבר מתוך דבר על ידי כוח, ואין צורך אמיתי במשקה, אלא שאם זה לא משקה אז זה כמו לשבור את הפרי לחתיכות, ולכן פה השאלה היא מה נקרא משקה בפי בני אדם, כי אם משהו נקרא משקה אז באמת לסחוט זה להוציא על ידי כוח את האוכל מהמשקה, אבל אם בפי בני האדם זה לא נקרא משקה אז זה נחשב כמו אוכל מפורד (וכמו לשבור את הפרי עם פטיש, שברור שאין זה מפרק).

ומה שיוצא עד עכשיו מפשט הסוגיא, (וכך כתבו הראשונים) הוא שסחיטת זיתים וענבים אסורה מדאורייתא, ומשקים שזבו מהם אסורים, בכל מקרה,

ותותים ורימונים אסור לסחוט, (נראה שמדרבנן, כך לפחות כתוב בריטב"א), ואם זבו מהם אז אם הכניס אותם למשקים אז אסור ואם אוכלים אז מותר, ושאר פירות לפי רוב הראשונים מותר לגמרי, ולפי רש"י וסמ"ק מותר לסחוט רק אם סוחטין למתקן ("לגופן") אבל למימיהן אסור. ויש היתר שמועיל אפי' לסחיטת זיתים וענבים, והוא לסחוט לתוך אוכל, ואמנם רבינו חננאל (כעקבות רב נטרונאי גאון) אסר בזה, אבל שאר הראשונים, בעקבות הרי"ף ורב האי גאון, מתירים בזה.

רב האי גאון

אבל רב האי גאון סובר אחרת. ושיטתו היא שאסור לסחוט שום פירות שהאדם רוצה לעשות מהם משקה, (חוץ מדברים שאין הדרך כלל לסחוט אותם שזה נחשב אוכל) ומשקין שזבו מזיתים וענבים אסורים בין הכניס לאוכל בין למשקין, ושאר פירות לאוכלין מותר למשקין אסור, אבל אם האדם לא מחשיב את מה שיוצא כמשקה אלא כאוכל, והוא פשוט רוצה לאכול בצורה יותר נוחה אז זה מותר לסחוט, ואפילו בזיתים וענבים, וצריך עיון גדול איך אפשר להתיר סחיטת זיתים וענבים בגלל שהאדם קורא לזה "אוכל".

וגם לסוגיה של בית מנשיא יש לו ביאור שונה, שהוא אומר שרב נחמן לומד ממנשיא שדרך לסחוט רימונים, וכי מנשיא הוי רובא דעלמא? כמו בקוצים בגלל ערביא, ועל הקושיא שערביא אתרא הוא עונה שזה כמו רב חסדא, ובעצם ההבאה של ההסבר של רב חסדא זה לא דחיה להסבר של ערביא אלא תירוץ⁴, והתירוץ הוא שדעת כל אדם אם הוא מחשיב את המיץ של הרימונים לעסיס אז זה נחשב משקה, ולמרות שבמקוה הטעם הנכון הוא של רב פפא זה לא דוחה את דברי רב חסדא באמת אלא רק לפירוש, והדברים עצמם נכונים.

ונראה לפסוק כרוב הראשונים, וכשו"ע, שכותב כך: "זיתים וענבים אסור לסחטן, ואם יצאו מעצמן אסורים, אפי' לא היו עומדים אלא לאכילה. ותותין ורמונים אסור לסחטן, ואם יצאו מעצמן - אם עומדים לאכילה מותר, ואם עומדים למשקים אסור. ושאר כל הפירות מותר לסחטן". (סי' ש"כ ס"א).

"מותר לסחוט אשכול ענבים תוך קדירה שיש בה תבשיל כדי לתקן האוכל דהוי ליה משקה הבא לאוכל וכאוכל דמי אבל אם אין בה תבשיל אסור" (שם ס"ד).

4. וכנראה הוא לא גרס "אלא היינו טעמא כר"ח" אלא "א"ל היינו טעמא כר"ח", וכנראה כך היא גירסת כתב יד מינכן, אם כי זה לא ברור, (הקו הימני של הגרשיים מתחבר לסופה של ן בשורה למעלה, אבל מהצורה של האות ניכר קצת שיש פה עוד גרש).

סחיטת לימונים

ולפי כבר מה שבארתי, יש לדון האם מותר לסחוט לימונים בשבת? הרי הם לא זיתים וענבים, וגם לא תותים ורימונים, אבל הדרך לסחוט אותם, ולכאורה עוד יותר מהכל, שהרי אין לך (כמעט) מי שאוכל לימון. ויש פה כמה אפשרויות, או שאסור מדאורייתא כמו זיתים וענבים, או מדרבנן כתותים ורימונים, או שמותר כשאר פירות.

ופה צריך להקדים קצת היסטוריה, שהלימון לא היה מצוי בארץ ישראל (וקל וחומר לא באירופה) בתקופת חז"ל, אלא בהודו, ובערך לפני אלף שנה הלימון הובא למצרים, ומשם הוא הגיע לאט לאט לאירופה וצפון אפריקה, ובכל מקום בהתחלה הלימון שימש כתרופה, ואז כתיבול, ובסוף כלימונדה (הרמב"ם מזכיר את הלימון רק בכתביו הרפואיים [ובמקום אחד בפירוש המשנה בהקדמה לסדר טהרות, בתוך רשימה של נוזלים שהם לא משבעה משקים] ותלמידו רבינו פרחיה כבר מדבר על זה שבני אדם סוחטים אותו לאכילה), וחלק מהראשונים עדיין היו במקום ובזמן שלא השתמשו בלימון לשתייה.

דברי הראשונים

רבינו פרחיה תלמיד הרמב"ם

דע פירות שבזמנינו היום דרך בני אדם לסוחטן, ושמם בלשון ישמעאל לימון, שמותר לסוחטו לאוכל, לכלי ריק אסור, כדן סחיטת תותים ורימונים, דגזרין אלו אטו זיתים וענבים, שהרי כל דבר שיסחט ויעמדו מימיו בלא בישול ולא יסרח, כיון וכשמן, אסורה סחיטתו.

פסקי רי"ד (קמה ע"ב)

וכן הלימוני' חדשים שסוחטין אותן למימיהן אסירי, ולא דמו לדג לצירו, שאין הפירי נסחט אלא זיעא בעלמ' הוא.

שיבולי הלקט (סי' צ)

ורבינו ישעיה זצ"ל כתב כל שדרכו בסחיטה כגון תפוחים שמוצאין מהן יין וכן הלימוני שהן חדשים שסוחטין אותן למימיהן אסורי ודמי לרמונים ומורי ר' יהודה ב"ר בנימין זצ"ל אחי השני כתב שנראה לו שמותר לסחוט הלימוני דלא דמי לשום ובוסר ומלילות דהני דרכן בכך והוו דומיא דתותים ורמונים כרבנן דפליגי עליה

דר' יהודה שהרי רגילין לסחוט הבוסר לצורך הקוץ וגם השום כדאמרינן שום שרסקן מערב שבת וכו' כדלעיל אבל הלימוני דומין לפגעין ופרישין שאין דרכן בכך ומותר לסוחטן בקערה ואף על פי שאין בו אוכל ועתיד לערב שם אוכל וכולי עלמא ידעי דלמתק אוכלא עבדי ולא לצורך משקה אבל אם היה אוכל בקערה וסוחטין עליו ליכא מאן דפליג דודאי שרי.

שו"ת הרא"ש (כלל כב סע' ב)

וששאלת על סחיטת לימוניש, נראה שהם בכלל שאר פירות שמותר לסחטן, שאין דרך כלל לסחוט לימוניש לצורך משקה אלא לצורך אוכל ומותר לסחטן בשבת.

דיון בדבריהם

ומכל זה יוצא שיש מהראשונים שאצלו כבר סחטו לימונים למימיהם (רבינו פרחיה שהיה ממצרים, המקום הראשון שסחטו בו באזורנו, והרי"ד), ויש מי שהשתמש בלימון רק לתיבול (שבולי הלקט, רא"ש), וראים שהפסק השתנה לפי השימוש.

וכך גם כתב הבית יוסף (סי' ש"כ), שנראה שתותים ורימונים לאו דווקא, וכמו שלא הזכירו תפוחים למרות שהיו עושים יין תפוחים, ואפילו אם במקום אחד סוחטים אסור, כמו מנשיא ברימונים, אלא אם כן הסחיטה היא לרפואה. ולפי זה הוא כותב שקשה על מנהג מצרים לסחוט לימונים לתוך מים עם סוכר, ללימונדה, איך זה מותר? וכותב הבית יוסף שאפשר שמה שאסור הוא דווקא לסחוט משהו ששותים לבדו ולא בתערובת, או שמה שאסור הוא דווקא "כשסוחטין מימיו לבד ואחר כך מערבין אותם אבל אם המנהג לסחוט מימיו לתוך משקה אחר שרי".

ובאמת בשו"ע (ש"כ, ו') פסק שמותר לסחוט לימונים.

והרדב"ז גם כן נשאל על מנהג מצרים, (שו"ת ח"א, ס"י), וענה שכנראה סמכו על הרא"ש, אלא שבמקומו של הרא"ש לא היה עושים לימונדה, אבל במצרים שעושים מהם משקה וממלאים ממנו חביות ומוליכין למכור במקומות אחרים אסור, כתותים ורימונים, ובגלל זה הרדב"ז כותב שצריך לסחוט את הלימון על הסוכר, ומשקה הבא לאוכל - אוכל.

ועל מנת ליישב את המנהג הוא כתב שלא ידעו שממלאים חביות של מיץ לימון, ומסתבר שסחיטת לימונים לא דומה לתותים ורימונים כי לא שותים את הלימונים אלא מטבלים בהם אוכל [נראה שהוא כותב זאת לפי הטעות של מי

שלא ידע שעושים מיץ לימון. ה.ז.], וזה מדוקדק ברא"ש שכתב שאין סוחטין לימונים לצורך משקה אלא לצורך אוכל, ורואים שכן סחטו לימונים אבל לצורך אוכל, ורואים שסחיטה לצורך טיבול מותרת.

והרב עובדיה (חזון עובדיה ****) פסק שמותר לסחוט לימונים אפילו ללימונדה, כפשט לשון השו"ע. לעומת זאת, הרב משה לוי (מנוחת אהבה, ח"ב פ"ו י"א) כתב שלמרות שהשו"ע התיר, בזמננו שרוב הלימונים עומדים לסחיטה לצורך לימונדה - אסור, ואף על פי שאי אפשר לשתות מיץ לימון כמו שהוא, ובאר שם בהערה 40 שזה תלוי בשני תירוצי הבית יוסף, כי היום לא נוהגים כמו בזמן הבית יוסף לסחוט את הלימון לתוך המים אלא לתוך כלי ריק, ואמנם לתירוץ הראשון בבית יוסף מותר, אבל לתירוץ השני אסור, כי אם אמנם סוחטים את הלימונים תמיד לתוך כלי עם מים אז הוא לא נחשב משקה כלל, ומותר, אבל אם הדרך לסחוט לתוך כלי ריק אז הוא נחשב משקה ואסור, ומזה שהבית יוסף הביא שני תירוצים נראה שהוא התיר רק בגלל שניהם ביחד, ואדרבא נראה יותר שהוא סמך דווקא על התירוץ השני, ויהיה אסור לסחוט אפילו לתוך כלי עם מים כי זה נחשב משקה⁵. ולסחוט לתוך סוכר אפשר להקל והמחמיר תבוא עליו ברכה, ובאר בהערה 41 שכתוב ברדב"ז שמותר, אבל החיי אדם והחזון איש כתבו שהואיל והסוכר הזה הרי הולך לתוך מים אז זה לא נחשב לאוכל אלא למשקה, וגם הרב עובדיה כתב שלסחוט לתוך הסוכר אין זה מועיל כלל. עכת"ד.

וקשה על הבית יוסף, מה הסברא לומר שבגלל שלא שותים את המיץ של הלימון הוא לא ייחשב משקה, הרי סוף כל סוף הוא כן דבר חשוב, (וראיה לדבר, שנקרא "מיץ לימון", ואפשר לקנות את זה. ולפי עדות הרדב"ז זה היה ככה כבר אז) ויש גם ראייה שזה שלא שותים משהו לא יוציא אותו מלהקרא משקה, משמן זית, שמבואר בגמרא (ברכות לה ע"ב - לו ע"א) שאין דרך כלל לשתות אותו, ואף על פי כן הוא נחשב פה משקה! וגם התירוץ השני צ"ע, שהרי סוף כל סוף יש פה מיץ לימון, וברור שהמים טפל למיץ הלימון, ואין זה מבטל שם משקה ממיץ הלימון.

הנראה להלכה

ולדינא נראה שאסור לסחוט לימון בשבת, והוא איסור דאורייתא, כי ברור שדרך העולם היא לסחוט אותו, ואפילו יותר מזיתים וענבים, כי שם יש מי שאוכל

5. כי הרב משה לוי מבין שהתירוץ השני הוא לא שעכשיו הוא סוחט לתוך כלי עם מים, אלא בגלל שהדרך תמיד לסחוט לתוך כלי עם מים, ויוצא שאף פעם אין דבר כזה שנקרא "מיץ לימון" ולכן הוא לא נחשב משקה חשוב.

אותם, ופה כמעט שאין מי שאוכל לימון, וברור שלימון הוא למשקה, ואפילו לסחוט לימון לצורך תיבול אסור, כי ברור שהאדם עושה פה מיץ לימון, וזה שישים אותו אחר כך בתוך הסלט לא מועיל, וכמו שלסחוט ענבים לתוך כלי ריק יהיה אסור גם אם ישפוך אחר כך את המיץ לתוך קדרה, אלא שאם סוחט ישירות לתוך הסלט וכיוצא בזה מותר כי אין אנחנו יכולים להחמיר בלימון יותר מענבים שכתוב בגמרא שמותר לסחוט לתוך הקדרה, ונראה שגם לסחוט לתוך סוכר אסור, כי הרי אין האדם רוצה סוכר חמוץ אלא תמצית לימונדה, היינו משקה, (ובעצם זה לא בא לאוכל, כי הרי הוא הולך לשים את הסוכר הזה עוד רגע בתוך מים, אז בעצם אין זה נחשב אוכל אלא משקה) ולכל הפחות זה ספק דאורייתא ולחומרא. וגם למי שמקל בזה צריך להזהר שבאמת כל מיץ הלימון ייבלע בתוך הסוכר, ולא שיהיה נוזל, כי אז ברור שאין זה מועיל כלום.

סחיטת תפוזים

ופשוט שגם לסחוט תפוזים יהיה אסור מדאורייתא, ופה אי אפשר לומר אף אחת מהסברות שיש בלימון, כי הרי שותים את המיץ הזה איך שהוא, ללא שום תוספת, והרי הסוג שאותו סוחטים הוא סוג מסוים שמאוד לא נוח לאכול, ורובא דרובא סוחטים אותו, ואמנם בתפוז מהסוג שאינו עומד למיץ אפשר שאין זה אלא איסור דרבנן כי אותו כן אוכלים בדרך כלל, (אמנם לא יהיה מותר כי כן סוחטים אותו לפעמים).

וגם בתפוזים לסחוט לתוך סלט מותר.